

Religionsdialog

som del av kyrkans diakoni och samhällsansvar

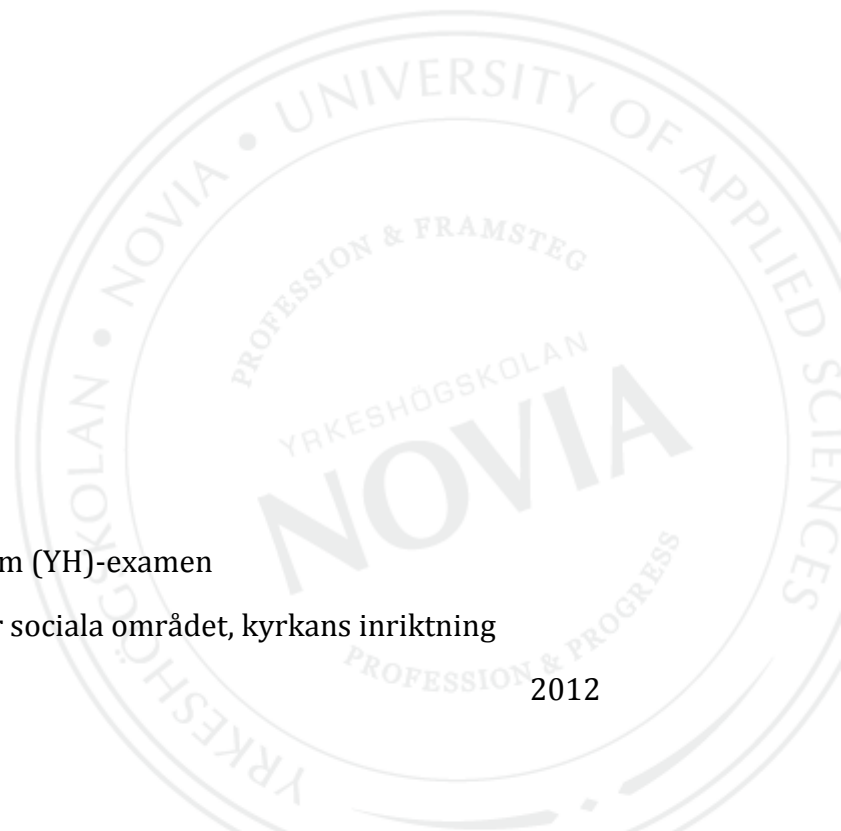
Ann-Louise Witting

Examensarbete för socionom (YH)-examen

Utbildningsprogrammet för sociala området, kyrkans inriktning

Åbo

2012

EXAMENSARBETE

Författare: Ann-Louise Witting

Utbildningsprogram och ort: Det sociala området, Åbo

Inriktning/alternativ/Fördjupning: Kyrkans arbete

Handledare: Henrica Lindholm

Titel: Religionsdialog som del av kyrkans diakoni och samhällsansvar

Datum 07.11.2012

Sidantal 32

Bilagor 1

Sammanfattning

Utgångspunkten i arbetet är en studie som visar att det är det personliga mötet mellan människor av olika kulturell och religiös härstamning som avgör människors attityder och kan minska främlingsfientlighet och därmed främja samhällsfred. Syftet är undersöka interreligiöst dialogarbete mellan kristna och muslimer inom ramarna för kristet församlingsarbete. Målet för arbetet är sammanställa praktiskt användbar kunskap för hur församlingsanställda kan utveckla interreligiös dialogverksamhet.

För att uppnå mål och syfte har en fältforskning genomförts på Brücke-Köprü, som är ett tyskt dialogcenter för kristna och muslimer i Nürnberg. Deltagande observation användes som metod vid forskningen. Genom litteraturstudier har den teoretiska referensramen kring interreligiöst dialogarbete byggts upp.

Arbetets produkt är en diskussion som kretsar kring vad församlingsanställda bör beakta vid förverkligandet av en interreligiös dialogverksamhet inom kristet församlingsarbete. I diskussionen framkommer att interreligiös dialogverksamhet är ett arbetssätt som bör utgå ifrån ömsesidigt utbyte och sträva till ömsesidig acceptans genom att mötas på ögonhöjd. Tanken visualiseras i en poster som symboliserar visionen och målet med interreligiös dialogverksamhet: att bryta ner murar av fördomar för att nå samhällsfred.

Språk: svenska Nyckelord: religionsdialog, interkulturell kommunikation, diakoni

OPINNÄYTETYÖ

Tekijä: Ann-Louise Witting

Koulutusohjelma ja paikkakunta: Det sociala området, Turku

Suuntautumisvaihtoehto/Syventävät opinnot: Kyrkans arbete

Ohjaaja: Henrica Lindholm

Nimike: Uskontodialogi osana kirkon diakoniaa ja yhteiskuntavastuuta/

Religionsdialog som del av kyrkans diakoni och samhällsansvar

Päivämäärä 07.11.2012

Sivumäärä 32

Liitteet 1

Tiivistelmä

Opinnäytetyön lähtökohtana on tutkimus joka osoittaa, että eri kulttuurien ja uskontokuntien edustajien väliset henkilökohtaiset kohtaamiset määrittelevät ihmisten asenteita, vähentävät osittain muukalaisvihaa ja edistävät yhteiskunnallista rauhaa. Tarkoituksena on tutkia kristittyjen ja muslimien välistä oleva uskontodialogia osana kristillistä seurakuntatoimintaa. Työn tavoitteena on koota käytännönläheistä tietoa siitä, miten kirkon henkilökunta voi kehittää uskontodialogia.

Tavoitteen saavuttamiseksi suoritettiin kenttätutkimus Brücke-Köprüssä, joka on saksalainen kristittyjen ja muslimien välinen uskontodialogikeskus Nürnbergissä. Osallistuvaa havainnointia käytettiin menetelmänä tutkimuksessa. Teoreettinen kehys uskontodialogista rakennettiin tutkimalla aiheeseen liittyvä kirjallisuutta.

Työn tuloksena on keskustelu, jossa käsitellään mitä seurakunnantyöntekijän tulisi ottaa huomioon uskontodialogien kehittämisessä seurakunnissa. Keskustelu osoittaa, että uskontodialogi on lähestymistapa, jonka tulisi perustua keskinäiseen vuorovaikutukseen ja pyrkiä molemmin puoleiseen hyväksymiseen tasavertaisen kohtaamisen kautta. Tämä keskeinen ajatus havainnollistetaan julisteena, jossa uskontodialogin visio ja tavoite kuvaillaan ennakkoluulojen muurien hajottamisena, yhteiskunnallisen rauhan saavuttamiseksi.

Kieli: ruotsi

Avainsanat: uskontodialogia, kansainvälinen viestintä, diakonia

BACHELOR'S THESIS

Author: Ann-Louise Witting

Degree Programme: Social services, Åbo

Specialization: Church work

Supervisors: Henrica Lindholm

Title: Interfaith Dialogue as a Part of the Church's Diaconal and Social

Responsibility/ Religionsdialog som del av kyrkans diakoni och samhällsansvar

Date 7 November 2012

Number of pages 32

Appendices 1

Summary

The starting point of this work is a study showing that it is the personal interaction between people of different cultural and religious origin that determine people's attitudes and may reduce xenophobia, which is essential to promote community peace. The purpose is to examine interfaith dialogue between Christians and Muslims in the context of Christian parish work. The goal of the work is to compile practically useful knowledge of how the church staff can develop activities for interfaith dialogue.

To achieve the goal and purpose, a field research was conducted at Brücke-Köprü, which is a German dialogue center for Christians and Muslims in Nuremberg. Participant observation was used as method for the research. The theoretical framework on interfaith dialogue work was constructed through literary studies on the subject.

The product is a discussion that revolves around what the church staff should consider when developing and implementing activities for interfaith dialogue in Christian parish work. The discussion shows that interfaith dialogue is a work method that should be based on mutual exchange and strive for mutual acceptance by meeting each other on an eye-to-eye level. This idea is visualized in a poster that symbolizes the vision and goal of interreligious dialogue activities: breaking down the walls of prejudice to achieve community peace.

Language: Swedish Key words: Interfaith dialogue, intercultural communication

Innehållsförteckning

1	Inledning.....	1
1.1	Syfte och mål.....	2
1.2	Processbeskrivning.....	2
2	Olika aspekter på interreligiöst dialogarbete.....	4
2.1	Religionsdialog.....	5
2.1.1	Bibliska motiveringar	6
2.1.2	Teologiska perspektiv.....	6
2.1.3	Utmaningar	7
2.1.4	Uvecklingsmöjligheter.....	8
2.2	Interkulturell kommunikation.....	8
3	Fältrapport – Religionsdialog i Tyskland.....	11
3.1	Dialogcentret Brücke-Köprü.....	11
3.2	Redogörelse över verksamheten	13
3.2.1	Bibel och Koran	13
3.2.2	Kant och Kismet	14
3.2.3	Dagklubben Sterne.....	14
3.2.4	Träffar kring matbordet.....	15
3.2.5	Besök i församlingar och skolor	16
3.2.6	Nätverksträffar	18
3.3	Analys	20
3.3.1	Verksamhetens struktur.....	20
3.3.2	Deltagare i verksamheten	21
3.3.3	Slutsatser	21
3.4	Reflektion.....	22
4	Diskussion.....	23
5	Kritisk granskning.....	26
	Källförteckning	29

1 Inledning

Inför kommunalvalet i Åbo 2012 kunde man på gågatan iaktta ett mindre parti vars representanters klarblå västar med stora vita bokstäver proklamerade: ”*EI MOSKEIJALLE*” (d.v.s. nej till moskéer). Detta är ett mycket talande och aktuellt exempel på hurudant samhällsklimat Finland har idag. Den främlingsfientlighet som existerar i samhället ledde mig in på temat religionsdialog och detta arbete är en fältundersökning kring ämnet. Religionsdialog förknippas ofta med djupa teologiska samtal mellan högt utbildade andliga ledare från olika religioner, men detta är i bästa fall en förenkling och i värsta fall en grov underskattning av religionsdialogens möjligheter. Man behöver nämligen inte vara präst, rabbin eller imam för att delta i en religionsdialog; samtal och möten mellan människor av olika religionen och kulturen sker även i vardagen och dessa möten bör inte ringaktas. Forskningsrön visar nämligen att just dessa möten är av stor betydelse. Det finska samhället idag är ett mångkulturellt samhälle, dock leder en multireligiös omgivning inte automatiskt till dialog, eller ens till ömsesidig tolerans. År 2010 utgav Kyrkans Forskningscentral en rapport som visade att ett mångkulturellt och mångreligiöst samhälle i sig inte är tillräckligt för att öka människors tolerans mot andra religioner och folk. Vidare framgick att det är det *personliga mötet* mellan människor från olika religiösa och kulturella bakgrunder som avgör folks attityder. Ju fler personliga möten och erfarenheter av andras religiösa traditioner de som besvarat undersökningen hade, desto mindre gav de uttryck för främlingsfientlighet (Kyrklig tidningstjänst 2010). Främlingsfientlighet har ingen plats i ett fortsatt tryggt samhälle, utan behöver motarbetas. Religionsdialog kan användas som metod för att ändra fientlighet till förtrolighet, och kyrkan har ett ansvar i att möjliggöra dessa möten. Med begreppet religionsdialog avser jag i detta arbete inte i första hand dialog mellan andliga ledare, utan snarare dialog mellan vanliga troende av olika religionstillhörighet, med eller utan teologiska titlar.

Diakonins grundregel är att hjälpa där nöden är som störst och där ingen annan hjälp ges. Man kan då fråga sig vad diakoni har att göra med religionsdialog. Som svar på den frågan vill jag hänvisa till kyrkans invandrararbete. Den som har läst kyrkans styrdokument om invandrarfrågor vet att diakonin har en självklar del i detta arbete. Invandrararbetet i sin tur är en del av kyrkans samhällsansvar, och religionsdialogen lyfts dessutom särskilt fram som en del av detta ansvar (Sandell 2009, s.52). Därmed hör diakoni, religionsdialog och kyrkans samhällsansvar ihop. Detta arbete lyfter fram *hur* religionsdialogen kan realiseras inom ramarna för kristet församlingsarbete.

Kristendomen är den mest utbredda religionen i vårt land och de drygt 10 000 registrerade muslimer som finns bosatta i Finland gör islam till den största icke-kristna religiösa minoriteten i vårt land (Statistikcentralen 2012, s.29). Jag vill därför fokusera på dialogen mellan dessa två religioner. Drivkraften att skriva om ämnet utgår ur en önskan att förbättra samhällsklimatet och förebygga marginalisering genom att skapa förutsättningar för delaktighet. Förhoppningen är att detta arbete ska inspirera till interreligiös dialogverksamhet och förbättra dialogen mellan olika religiösa grupper i Finland.

1.1 Syfte och mål

Syftet med examensarbetet är att undersöka interreligiöst dialogarbete mellan kristna och muslimer inom ramarna för kristet församlingsarbete. Målet är att sammanställa praktiskt användbar kunskap för hur församlingsanställda i den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland kan utveckla interreligiös dialogverksamhet inom ramarna för kristen församlingsverksamhet.

1.2 Processbeskrivning

Arbetet påbörjades i januari 2011 som ett beställningsarbete från Åbo Svenska församling inom ramarna för projektet *En diakonal och fostrande församling*. Syftet med den diakonala delen av projektet var att utreda hur diakoner kan bidra till att förebygga och diskutera social utsatthet samt att utreda hur församlingarna kan samarbeta med staden och tredje sektorn i detta. Redan i början av arbetsprocessen hade jag under en längre tid varit intresserad av interkulturellt socialt arbete och ville lyfta fram detta inom ramen för diakoni. Rapporten från Kyrkans Forskningscentral utgjorde den forskningsbaserade utgångspunkten för mitt arbete. Genom att bli uppmärksam på att betydelsen av det personliga mötet för att minska främlingsfientlighet kom jag in på temat religionsdialog och beslöt att undersöka det som medel för att möjliggöra personliga möten inom en församlingskontext. För att vinna djup avgränsade jag temat till dialogen mellan kristendom och islam. Arbetsprocessen har karakteriserats av ständig förändring, vilket har haft sina utmaningar. Från september 2011 till februari 2012 studerade jag som utbytestuderande vid Evangelische Hochschule Darmstadt (EHD) i Tyskland och under utbytestiden avslutades projektet *En diakonal och fostrande församling*. Jag fick då fortsätta självständigt och mitt mål och syfte vidareutvecklades till att bli en fältundersökning kring temat religionsdialog med fokus på att sammanställa praktiskt användbar kunskap för realiserande av en interreligiös dialogverksamhet.

I likhet med processen som Ilse Julkunen beskriver hos svenska utvecklingsenheten i socialt arbete ville även jag sträva efter att föra samman teoribaserad kunskap med erfarenhetsbaserad kunskap (Söderström 2009, s.19). En socionom med kyrklig specialisering inom diakonin förutsätts ha utvecklat förmågan att kombinera kompetens från socialt och andligt arbete till en fungerande helhet. Därför består mitt arbete av teori kombinerat från både social- och humanvetenskapen samt teologin. Litteraturen till den teoribaserade delen av mitt arbete valdes genom sökord samt rekommendationer av fyra nyckelpersoner. Sökorden var socialt arbete, religionsdialog, kulturmöten och mångkulturalism. Nyckelpersonerna var Ruth Illman, professor i religionsvetenskap vid Åbo Akademi, Carsten Gennerich, professor i islamstudier på Evangelische Hochschule Darmstadt, samt Hans-Martin Gloël och Doris Dollinger, präst respektive religionspedagog på dialogcentret Brücke-Köprü i Nürnberg. Källorna valdes enligt aktualitet i nuläget och relevans för tema och metod. Jag har strävat efter att hålla en balans mellan inhemska och internationella källor för att omfatta ett ”glokalt” perspektiv som utgår från den lokala evangelisk-lutherska kyrkan i Finland, men därtill beaktar hela den globala kristenheten som yttre kontext. Teori kring olika aspekter på interreligiöst dialogarbete bearbetas i arbetets andra kapitel.

För att samla material till den erfarenhetsbaserade delen ville jag göra en egen fältforskning kring hur religionsdialog inom församlingsarbete kan förverkligas i praktiken. Eftersom religionsdialog mellan kristna och muslimer inte har utvecklats i någon större utsträckning som kyrklig verksamhet i Finland vände jag blicken mot evangeliska kyrkan i Tyskland. I Nürnberg finns dialogcentret Brücke-Köprü vars hela verksamhet går ut på vardagsnära religionsdialog mellan kristna och muslimer. Åren 2005, 2006 och 2010 fick dialogcentret motta utmärkelser för sitt interkulturella och integrationsfrämjande arbete, vilket påvisar det regionala erkännandet av verksamheten (Brücke-Köprü 2012). Arbetets koppling till tysk dialogverksamhet kan motiveras med att både Finland och Tyskland ingick i de länder som undersöktes i ovan nämnda rapport, vilket innebär att länderna delar flera likheter gällande mångreligiösa och mångkulturella aspekter i samhällsklimatet. En väsentlig skillnad mellan länderna är dock att Tyskland nått längre i utvecklingen av religionsdialog – också som diakonal verksamhet. Denna kunskap ville jag ta vara på. I februari 2012 genomförde jag därför en fyra veckors fältforskning av verksamheten på dialogcentret. Forskningens mål var att förvärva kunskap av praktiskt värde gällande interreligiös dialogverksamhet inom ramen för kristet församlingsarbete.

Fältforskningen genomfördes med deltagande observation som metod. Deltagande observation är en kulturvetenskaplig forskningsmetod där forskaren lever och finns med i forskningssubjektens dagliga verksamheter. Forskaren samlar in fakta och tolkningar genom systematiskt och medvetet deltagande och observation av det som sker på fältet. (Granholt & Svanberg 2004, s.71-74.) Metoden valdes eftersom jag ville undersöka religionsdialog även i praktiken i direkt kontakt till forskningsfältet, vilket metoden förutsätter. Med utgångspunkt från Granholt och Svanberg (2004, s.74-89) förde jag under fyra veckors tid en fältdagbok över verksamheten på Brücke-Köprü genom att variera öppen observation (där så mycket som möjligt uppfattas) med fokuserad observation (där observationen avgränsats till utvalda aspekter av verksamheten). Samtidigt som materialinsamlingen pågick har materialet även regelbundet utvärderats genom systematisering, reflektion och analys. För att vinna djup och förtydligande i observationerna intervjuades även personalen. Resultatet av forskningen sammanställdes i en fältrapport som innehåller en beskrivning av fältet, en redogörelse över fältforskningen, en analys av materialet, samt en reflektion över forskaren själv på fältet. Fältrapporten finns återgiven i arbetets tredje kapitel.

Diskussionen i kapitel 4 tillsammans med en självutarbetad poster (bilaga 1) visar det egna greppet på den teoribaserade och erfarenhetsbaserade kunskapen som presenterats. Diskussionen och postern utgör arbetets produkt. Produktens syfte är att fungera som tankeväckare och diskussionsstartare för vidareutveckling av interreligiös dialogverksamhet.

2 Olika aspekter på interreligiöst dialogarbete

I detta kapitel ges först en närmare beskrivning av religionsdialogens särskilda karaktär, vilka bibliska motiveringar det finns för en dialog och med vilka teologiska perspektiv dialogen kan föras. Därefter behandlas ett urval av både utmaningar och utvecklingsmöjligheter som realiserandet av en religionsdialog kan föra med sig. När religionsdialog praktiseras är det samtidigt fråga om interkulturell kommunikation och i andra delen av kapitlet behandlas därför den interkulturella kommunikationens många dimensioner, med fokus på vikten av personligt ansvar och reflektion i mötet med människor av annan kultur och religion än den egna.

2.1 Religionsdialog

Peter Nynäs, professor i religionsvetenskap, definierar dialog som ”*ett seriöst utbyte mellan två eller flera personer i vilket det finns utrymme för bägge parter själv- och sanningsförståelse*” (Nynäs 2007, s.28). När dialogen förs mellan parter från olika religioner är det fråga om religionsdialog, även kallad interreligiös dialog. Martin Buber presenterar en dialogfilosofi som utgår från två förhållningssätt; jag – du och jag – det. Den sistnämnda är ett sätt att ta avstånd och skapa gränser, medan det förstnämnda (jag – du) förhållningssättet är närvarande, öppet och kan överskrida uppdragna gränser. (Enligt Illman & Nynäs 2005, s.65-66.)

Vad samtalar man då om? Paul Knitter är en erkänd teologiprofessor som har sammanfört olika teologers syn på saken. Teolog Harold Netland listar ett antal teman; samtalet kan handla om själva dialogens natur, t.ex. respektive religioners motiveringar att föra dialog. Dialogen kan även handla om att utbyta information om varandra, vilket effektivt motverkar fördomar, misstroende och konflikt mellan religionerna. Därutöver kan samtalen utgå från praktiska förhållanden; sociala, miljömässiga eller politiska angelägenheter i vilka de båda parterna vill samarbeta för att förbättra den gemensamma livssfären. Ändå menar teolog Wolfhart Pannenberg att dialogen inte blir verkligt interreligiös förrän den behandlar motstridiga ståndpunkter och sanningsanspråk mellan religiöst troende människor. (Enligt Knitter 2002, s. 40-41.) En tysk kyrklig arbetsgrupp för kristen och muslimsk interaktion delar in dialogen i fyra nivåer:

- Livsdialog (frågor kring varandras livsstil och bakgrund)
- Handlingens dialog (hur man vill gestalta livet på den gemensamma orten)
- Teologisk dialog (ömsesidigt utbyte om tro)
- Spiritualitetens dialog (gemensam bön)

En äkta religionsdialog kan enbart äga rum mellan individer som stadigt står rotade i sin egen identitet. Följaktligen bör dialogparterna vara villiga att förstå den av annan tro, utan att fördöma. Mötet med troende från andra religioner kan hjälpa att fördjupa den egna tron och upptäcka en bredare horisont för Guds närvaro i världen. (Arbeitsgemeinschaft Christlicher Kirchen in Baden-Württemberg, 2008, s.45-50.)

2.1.1 Bibliska motiveringar

Bibeln ger goda motiveringar för en interreligiös dialog. Enligt kristen tro har människan sitt ursprung i att man och kvinna blev skapad till Guds avbild (1 Mos. 1:27). Detta ursprung gäller alla människor på jorden, oavsett religion, och innebär att varje människa har ett okränkbart värde som förutsätter ett respektfullt mötande. Vidare är det sociala ansvaret för främlingar tydligt uttalad i Bibeln. ”*En invandrare får du inte kränka eller förtrycka: ni var ju själva invandrare i Egypten.*” (2 Mos 22:2, Bibel 2000). Bibeln uppmanar även troende att söka stadens bästa (Jer. 29:7a). Kristna bör alltså se sig som medansvariga i samhället och vara med och forma det istället för att enbart tänka på sitt eget. (Henger 2010, s.25.)

I evangelierna berättas upprepade gånger om hur Jesus tog kontakt med människor som stod utanför samhället, också de av annan tro. I mötet med en samaritisk kvinna uttrycker denna sin förvåning över att Jesus som jude ber henne om något att dricka, trots att judar och samariter inte har något med varandra att göra (Joh.4:9). Enligt judisk tradition skulle man älska sin nästa och hata sin ovän; men Jesus undervisade folket att älska sina ovänner och be för sina förföljare (Matt.5:44-45). Även i liknelsen om den barmhärtiga samariten (Luk.10:25-37) visar Jesus på att kärleken till nästan inte är avgränsad till människor av samma nationalitet eller tro. Jesu förbehållslösa förhållningssätt till marginaliserade människor är aktuellt som förebild än idag. (Henger 2010, s.25-26.)

2.1.2 Teologiska perspektiv

Gällande förhållningssättet mellan kristna och icke kristna religioner är det vanligt att skilja på tre teologiska huvuduppfattningar: *inklusivism*, *exklusivism* och *pluralism*. Gränserna dem emellan är inte alltid tydligt dragna, eftersom varje inriktning innehåller element av de andra och eftersom det därtill finns stora variationer inom varje uppfattning (Kirk 1999, s.140).

Den inklusivistiska uppfattningens utgångspunkt är att den egna religionens sanning innesluter och fullbordar alla andra religioner. De andra religionerna tilldelas en relativt positiv, men begränsad giltighet, medan den egna religionen ses som fullkomlig. Den exklusivistiska hållningen utgår ifrån att endast den egna religionen är sann, vilket exkluderar giltigheten i andra religiösa uppenbarelser. Den pluralistiska uppfattningen har grundhållningen att alla religioner är likaberättigade och andra religioner erkänns till fullo. Även i de fall där de olika religionerna delvis motsäger varandra tilldelas alla alternativ oinskränkt giltighet. (Ose 2010, s.30-31.)

2.1.3 Utmaningar

Det finns ett uppenbart behov av religionsdialog, samtidigt som genomförandet av dialogen innebär stora utmaningar. En stor utmaning i dialogarbetet består av förmågan att orientera sig i mångfalden av åsikter och perspektiv. (Nynäs 2007, s. 27.) Det finns nämligen en stor inre mångfald i såväl kristen som muslimsk kultur och religion. Teologen Andrew Kirk menar att grupperingarna och meningsskiljaktigheterna inom enbart kristendomen är så talrika att det i många fall är lättare att föra en respektfull dialog *mellan* olika religioner än mellan olika kristna trosinriktningar (Kirk 1999, s. 154). Nynäs framhåller i sin tur att mångfalden i religionerna bör ses som en tillgång, inte ett problem, eftersom dialog inte handlar om strävan efter likhet. Att söka det som förenar är viktigt, men dialog måste också handla om annat. (Nynäs 2007 s.28.) Gällande dialogen mellan kristna och muslimer menar en arbetsgrupp inom den tyska evangelisk-lutherska kyrkan att meningsskiljaktigheter både är en självklar och nödvändig del av dialogen (Evangelisch-Lutherische Kirche in Bayern (u.å.), s.10). Hans-Martin Gloël på dialogcentret Brücke-Köprü vidareutvecklar tanken genom att poängtera att skillnader som inte tas upp till diskussion utan istället banaliseras eller förträngs lätt kan leda till konflikter som varken kan definieras eller bearbetas (Gloël 2005, s.52).

En annan utmaning är förhållandet mellan interreligiös dialog och kristen mission. Till kyrkans kärna hör Jesu missionsbefallning att göra alla folk till hans lärjungar (Matt 28:19-20). Samtidigt förutsätter religionsdialog respekt att låta bägge dialogparter stå för sina egna övertygelser. Hur går detta ihop? I denna fråga menar Kyrkostyrelsen att en ansvarsfull religionsdialog och en trohet till det unika i det kristna evangeliet inte behöver vara i konflikt med varandra (Kyrkostyrelsen 2000, s.47). I samma anda menar Finska Missionssällskapet att det finns en fruktbar spänning mellan dialog och mission som inte behöver avlägsnas (Ahonen m.fl. 2001 s.26). I denna fråga finns även ett färskt uttalande från bred kristen front; Kyrkornas världsråd, Påvliga rådet för interreligiös dialog samt Evangeliska Världsalliansen har tillsammans utformat ett dokument med tolv principer för hur etisk mission ska se ut. Tillsammans representerar de tre instanserna runt 90 % av världens drygt två miljarder kristna. Dokumentet ”Kristet vittnesbörd i en multireligiös värld” fastställer kyrkornas rätt och ansvar att sprida det kristna budskapet, men inte genom otillbörliga, tvångsliknande eller bedrägliga metoder och alltid med respekt för alla människor och för religionsfriheten. I dokumentet uppmanas kristna bl.a. att bygga relationer över religionsgränserna och att fortsätta föra dialog. (Gustavsson 2011, s.4-5.)

2.1.4 Uvecklingsmöjligheter

Religion är en förtroendeskapande faktor. I Kyllönens avhandling om konfliktlösning bland invandrare i Finland framkommer att muslimer även vänder sig till kyrkan för medlingshjälp i konfliktsituationer, eftersom det finns ett förtroende för kyrkans arbetare som grundar sig på religion. Religionen i sig är föremål för förtroende, fast det är en annan religion än islam. (Kyllönen 2012, s. 202.) Kyllönen kritiserar samhället för att inte ta vara på den positiva potential som finns i religion när det gäller konfliktlösning (af Hällström 2012, s. 6-7). Denna positiva potential tar även Hans-Martin Gloël på Brücke fasta på när han poängterar att kristna och muslimer har ett ansvar att motverka konflikt genom att sida vid sida arbeta för fred i samhället (personlig kommunikation). Samhällsfred är något som vi i Finland kanske tar för givet, men det behövs inte mer än en titt på världsläget för att inse behovet av ett ökat samarbete religionerna emellan. Varje nation kan i denna fråga dra sitt strå till stacken, vilket Finland också har gjort. I januari 2011 grundades RESA – forum för religionernas samarbete i Finland. Föreningens syfte är att genom dialog främja samhälls- och religionsfriden mellan judar, kristna och muslimer i Finland. Verksamheten går främst ut på dialog mellan judiska, kristna och muslimska ledare och teman som diskuteras bestäms utgående från aktuella händelser runt om i världen. (Ekumeniska rådet i Finland 2011.) RESA forumets ordförande Jan Edström framhåller att samtal religionsledare emellan ger en viktig signal till vanliga medborgare att religionerna har goda kontakter sinsemellan. Det motverkar odlandet av hotbilder mellan olika religiösa grupperingar, och visar på en enad front (Edström 2011).

2.2 Interkulturell kommunikation

Det är utmanande att kortfattat göra ett så mångfacetterat ämne som interkulturell kommunikation rättvisa. För att kunna förstå sig på ämnet behöver man först och främst skapa sig en bild av det stora paraplybegreppet *kultur*. I ett försök att omfatta djupet och bredden i begreppet kultur citerar kyrkans arbetsgrupp för kulturell mångfald Geert Hofstede och beskriver kultur som ”*en kollektiv programmering av medvetandet*”. Beskrivningen förtydligas ytterligare med bilden av isberg flytande i vatten, där varje kultur utgör sitt eget stora flytande flak. Det synliga hos kulturen (t.ex. seder och bruk) utgör det som syns ovanför vattenytan och det som människan kan uppfatta med blotta ögat, medan den största delen av berget ändå ligger dolt under vattnet. Denna massiva dolda del består t.ex. av religion, världsbild och värderingar, vilka utgör grunden för hur den synliga kulturen tar sig i uttryck. (Kyrkostyrelsen 2000, s. 9-

11.) Det som ligger under vattenytan är mycket svårare att förstå sig på, just för att det inte är konkret observerbart, och det är när dessa osynliga, komplexa block stöter sig mot varandra som utmaningarna med interkulturell kommunikation och behovet av interkulturell kompetens gör sig påminda. Sociologilektor Jonas Stier beskriver interkulturell kompetens som de kunskaper och färdigheter som en individ behöver för att kunna fungera i ett kulturmöte. En interkulturellt kompetent person är därmed en som lyckas undvika alltför stora missförstånd eller konflikter i mötet med människor från andra kulturer. (Stier 2004, s. 139.)

Interkulturell kommunikation sker alltid inom ramarna för ett kulturmöte. Ett kulturmöte är ett *konkret möte* mellan människor och inte mellan abstrakta principer eller teorier (Illman & Nynäs 2005 s.158). Alla människor föds in i en egen specifik kulturell referensram, som de under uppväxttidens socialiseringsprocesser blir djupt rotade i (Kyrkostyrelsen 2000, s. 11). I mötet med människor från andra kulturer används den egna kulturen (mer eller mindre omedvetet) som måttstock när de andra människorna värderas. Den egna kulturens värderingar representerar då det som är ”naturligt”, ”rätt” eller ”bättre” och leder till att människan identifierar sig med de människor som tänker och agerar likadant som hon själv, medan hon motidentifierar sig med dem som anses vara avvikande eller främmande. Detta fenomen kallas etnocentrism och är närmast omöjligt att helt frigöra sig från vid möten mellan representanter för olika kulturer. (Stier 2004, s. 119-121.) Upplevelsen av kulturell likhet och olikhet utgår från en tolkningsprocess som handlar om hur vi ser på vår relation till den andra parten. Detta innefattar dels en *inre hållning* av tillit eller främlingskap i förhållande till den andre, och dels en *yttre tolkningsram*, skapad av vårt samhälle och av de gemenskaper vi ingår i. En gemensam kulturell referensram säkerställer inte en problemfri kommunikation, eftersom *all* mellanmänsklig kommunikation inrymmer både möjlighet till förståelse såväl som risk för missförstånd eller oförståelse. De svårigheter som uppstår vid interkulturell kommunikation beror därmed inte egentligen på kulturell olikhet i sig, utan snarare på det främlingskap som genom tolkningsmodeller skapar och befäster gränser. (Illman & Nynäs 2005 s. 94, 161-162.)

Kulturmötet har en mångdimensionell karaktär, av vilka särskilt tre dimensioner avgör huruvida förståelse uppnås i kommunikationen. Den första av dessa är *intellektuell kunskap* i form av bakgrundsinformation och erfarenhet av den andra kulturen. Detta kopplas till en värdemässig bas, som tar sig uttryck i *attityder* (t.ex. åsikter och inställningar anammade från vår uppväxtmiljö och från samhället runt oss) och *personliga tolkningar*, vilka utgår från erfarenheter och emotioner i vårt innersta. Att inte förstå en annan kultur eller en annan människa är sällan liktydligt med att sakna kunskap om den andra, utan handlar oftare om de attityder som styr kommunikationsprocessen, så att människan på ett värdemässigt och

emotionellt plan helt enkelt saknar förståelse för den hon möter. Det enskilda mötet med en annan människa bär dock i sig en styrka som kan skriva om och öppna eller vidga de stereotyper som attityderna och våra tolkningsmodeller skapar. (Illman & Nynäs 2005 s. 159-161.)

Kulturmötet har även en ofrånkomlig moralisk dimension som belyser individens delansvar för de förhållningssätt som finns i t.ex. stereotyper. Stereotyper är generaliserande antaganden om en grupp människor, vilket även alltid omfattar en värdemässig komponent. De beskriver både hur vissa människor anses vara överlag samt huruvida detta är bra eller dåligt. De markerar gränser och delar upp världen i klart åtskiljda grupper, bestående av ”oss” och ”dem”. Stereotypierna har både en *kognitiv funktion* som hjälper människan att hantera den komplexa världen runtomkring henne och en *tolkningsfunktion* som hjälper henne att skapa mening och uttrycka värderingar. Även om dessa funktioner till stor del är omedvetna och står utanför människans makt att kontrollera är det ändå viktigt att inse det egna ansvaret och den egna möjligheten att reflektera över kulturmötet som situation och hur det egna jaget förhåller sig till den andra människan i mötet. (Illman & Nynäs 2005 s.119, 151.) Främlingsrädsla och heterofobi kan eskalera till främlingsfientlighet, men ökad självkänedom är en framkomlig väg till en ökad och fördjupad förståelse av andra kulturer och samspelet mellan kulturer (Stier s.19, 125-130).

I mänskliga relationer finns alltid motstridiga moraliska hållningar, av vilka misstro eller tillit är av speciellt avgörande betydelse. Tilliten är nämligen en viktig moralisk grund för all mellanmänsklig samvaro. Den kanske inte kan motiveras med rationell nyttokalkylering och ger inte heller en absolut lösning på alla livets problem, utan pekar snarare ut riktningen på den väg som är värd att gå. Alternativet är nämligen misstro, och om detta förhållningssätt tar makten i kulturmötet händer det lätt att den andra, främlingen, dehumaniseras och får utstå överdriven misstänksamhet och förnedring från majoritetens sida. Situationen förenklas och den andra reduceras till ett entydigt hot. I de fall då misstron regerar finns inget utrymme för mellanmänsklig empati. Den moraliska dimensionen sporrar då till reflektion. Ingen färdig uppsättning etiska regler kan nämligen ersätta reflektionen! Genom reflektion kan vi bejaka och bekräfta vår grundläggande förbundenhet med varandra som människor, vilket utgör en motpol till dehumanisering. (Illman & Nynäs 2005, s.165-166.)

3 Fältrapport – Religionsdialog i Tyskland

Detta kapitel utgör en fältrapport över min fyra veckor långa fältforskning på dialogcentret Brücke-Köprü i februari 2012. Forskningens mål var att förvärva kunskap av praktiskt värde gällande interreligiös dialogverksamhet inom ramen för församlingsarbete. Forskningens fokus låg därför på verksamheten. Rapporten är indelad i fyra delar och inleds med en presentation av fältplatsen, följt av en redogörelse och en analys av verksamhetens struktur och deltagarfördelning. Rapporten avslutas med en reflektion över forskaren på fältet.

3.1 Dialogcentret Brücke-Köprü

Brücke-Köprü (förkortat Brücke) är ett dialogcenter för kristna och muslimer i Nürnberg. Namnet är en sammanställning av det tyska och turkiska ordet för *bro*, vilket även utgör Brückes logo. Namnet härleds av att det ursprungligen fanns mest turkiska muslimer med i verksamheten, men vartefter åren gick sökte sig även arabiska, persiska och kurdiska muslimer med och logon utökades med ytterligare en bild som innefattar de nya språken, samt två händer som möts i en handräckning.

Bild 1. Brückes logo.

Nürnberg är en stad i tyska Bayern, till storlek och invånarantal ungefär så stor som Helsingfors. Brücke finns i stadsdelen Gostenhof, som på grund av sitt höga antal turkiska invånare i folkmun även kallas Gostanbul (härlett från den turkiska staden Istanbul). Verksamheten hålls främst i lokaler hyrda i Nürnbergs evangeliska läroanstalt för familjer (FBS). Därtill görs besök i skolor och församlingar i Nürnberg med omnejd.

Verksamheten fick sin början 1992 när ett finskt missionärspar blev utsända av Finska Missionssällskapet (FMS) för att hjälpa den evangelisk-lutherska kyrkan i Bayern att skapa kontakt med muslimska invandrare i Nürnberg. Även om tyngdpunkten för verksamheten i början låg på kristen mission ändrade profilen vartefter åren gick och numera lyder mottot för Brückes verksamhet: ”När vi möter varandra vet vi vem vi är”. Syftet med Brückes verksamhet

är alltså inte i första hand mission, utan diskussion och fördjupad kännedom av både det egna och andras sätt att se på Gud och världen. Hans-Martin Gloël, präst och verksamhetsledare på Brücke nämnde ofta att bara den som själv står stadigt i sin identitet har förmågan att även låta den andre förbli stående. Som teologiskt perspektiv tillämpar Brücke något som Gloël kallar *läröppen inklusivism* i synsättet på hur kristendom förhåller sig till islam. Detta innebär att de kristna i personalen håller sin egen lära för sann, men är öppen för att lära sig om andra sätt att förhålla sig till Gud och därigenom vidga det egna perspektivet.

Målet för verksamheten är:

- att förstå kristen och muslimsk tro som en del av livet
- att lära från varandra i ömsesidigt utbyte
- att ge och ta plats i diskussionen
- att erbjuda stimulering och inspiration för vardagen
- att främja vänskap och god grannsämja

Målgruppen är kristna och muslimer, både män och kvinnor. Program och information om Brücke finns tillgängligt i en tysk-turkisk broschyr som delas ut varhelst personalen rör sig i tjänsteväg. Programmet finns också tillgängligt på arabiska. Sedan januari 2008 upprätthålls Brücke av det evangelisk-lutherska dekanatet i Nürnberg. Verksamheten leds av evangelisk-lutherska pastor Hans-Martin Gloël och övriga personalen innefattar kristna religionspedagogen Doris Dollinger, muslimska socialpedagogen Gülsan Boz, samt byråsekreterare Anita Thibaut-Schneider. Förutom dessa har Brücke även ett team av frivilligt engagerade som hjälper till med att möjliggöra verksamheten. Frivilliguppgifterna kan t.ex. vara att koka te och duka bordet inför kulinariska träffar, att hjälpa till med uppdateringen och gestaltningen av Brückes hemsida på internet, eller att som muslim komma med och dela med sig av sin tro och sitt liv vid församlings- eller skolbesök i Nürnberg med omnejd. Några gånger per år träffas teamet för att reflektera över sina erfarenheter på Brücke, diskutera Brückes koncept ur nya perspektiv eller öva in nya metoder att använda sig av, så att innehållet alltid är relevant för åhörarna, även om kontexten för besöken varierar. Under min period på Brücke förekom ingen sådan träff, frivilligarbetarna var dock hela tiden aktiva i sina olika uppgifter.

3.2 Redogörelse över verksamheten

Vid insamlandet av fältmaterial utgick jag från Spradley (1980, s.33-34) och inledde med bredare deskriptiva observationer av Brücke, därefter gjorde jag fokuserade observationer kring verksamheten och dess innehåll, metoder, kontext, tidsintervall samt antal deltagande och fördelningen mellan kristna, muslimer, män och kvinnor. Slutligen utförde jag även selektiva detaljbeskrivningar över de övningar som användes vid skolbesöken. För att få bekräftelse och djup observationerna har jag intervjuat personalen samt studerat Brückes verksamhetsbroschyr. Jag arbetade som öppen forskare inför personalen, men för att verksamheten skulle fortgå så normalt som möjligt offentliggjordes inte min forskarroll utan jag introducerades som praktikant. Beslutet gjordes i samråd med personalen innan forskningen inleddes. Förutom ordinarie personal deltog både jag och en kvinnlig praktikant vid varje programtillfälle. I redogörelsen nämner jag oss inte skilt, utan räknar oss till deltagarantalet och nämner därtill vem ur personalen som ansvarade för tillfället. Personalen räknas även in i deltagarantalet.

3.2.1 Bibel och Koran

Deltagarna i Bibel och Korangruppen träffas fredagar varannan vecka för att samtala kring olika religiösa teman genom att jämföra relaterade texter ur Bibeln och Koranen. Jag deltog i två träffar. Gruppen leddes av Hans-Martin Gloël och deltagarna vid första tillfället bestod av sju kristna och fem muslimer; tre män och nio kvinnor. Efter inledande te blev det gemensam sång och presentationsrunda. Därefter diskuterades temat *mänsklig vrede* genom att först fritt reflektera över ämnet och därefter jämföra Ef. 4:17-26 ur Bibeln med Sura 3:133-134 ur Koranen. Diskussionen som följde var livlig och innehöll flera personliga inlägg. Under den andra träffen diskuterades *människans ursprung* och olika bilder som ges av människan i Bibeln och Koranen. Bibelställen som undersöktes var 1 Mos. 8:21, Psalm 8:5f, 1 Kor. 15,35f. För att jämföra med Koranen lästes Sura 15:26f och Sura 95:4f. Även denna gång påbörjades diskussionen ur deltagarnas personliga synvinklar, därefter lästes och diskuterades de olika Bibel- och Koranställena, och till slut återvände samtalet till reflektion över egen tro och eget liv. Gruppantal, könsfördelning samt fördelning mellan kristna och muslimer följde samma mönster som vid första träffen, med tillskott av en manlig agnostiker (d.v.s. person med uppfattningen att det inte går att veta om det finns någon gud). Efter varje avslutad gruppssession gick de som ville vidare till någon nära belägen restaurang för mat, dryck och fri samvaro.

3.2.2 Kant och Kismet

I Kant och Kismet gruppen träffas deltagarna varannan vecka för att diskutera olika statliga eller kulturella teman ur både östligt och västligt perspektiv. Gruppbenämningen Kant och Kismet kommer från den tyska filosofen Emanuel Kant och från det orientaliska ordet *kismet*, vilket syftar på människans öde eller lott i livet. Under träffarna blir kulturskillnader belysta genom att gemensamt se, höra och diskutera t.ex. dokumentärer, filmer eller tidningsartiklar som på olika sätt berör världsåskådning, kultur eller politik. Ansvarig ledare är Hans-Martin Gloël. Jag deltog i två av dessa träffar. I första träffen deltog tre män och sju kvinnor. Tre av deltagarna var av muslimer och de övriga var kristna. Dokumentärfilmen ”*Knowledge is the beginning*” visades. Filmen skildrar historien om en orkester med arabiska och israeliska musiker som genomför en omstridd konsert på palestinskt område. Dokumentären väckte många tankar och efteråt diskuterades musiken som verktyg för att skrida över gränser och arbeta för fred. Under den andra träffen såg vi på en kristen barnfilm från början av 90-talet och diskuterade därefter hur Jesus gestaltades, samt vilket budskap filmen förmedlade. Deltagarna bestod av fem kvinnor och två män. En av deltagarna var muslim, de övriga kristna. Också efter denna träff fortsatte de som ville med diskussionen på någon nära belägen restaurang.

3.2.3 Dagklubben Sterne

Sterne – Yildizlar (förkortat Sterne) är en tvåspråkig dagklubb för föräldrar och barn från nio månader till tre års ålder. Namnet är det tyska och turkiska ordet för *stjärna* och dagklubben dras som ett tysk-turkiskt språkbad i ett församlingscenter i Nürnbergs förort, där flera småbarnsfamiljer är bosatta. På programmet står sång, dans, lek och högläsning ur tyska och turkiska barnböcker. Gruppen träffas varannan vecka och leds av Doris Dollinger och en frivillig muslimsk kvinna. Första gången jag deltog bestod gruppen förutom Brücke deltagarna även av sju barn tillsammans med sina respektive mammor. Extra program för dagen var att fira ett tvillingpars födelsedag. Vid den andra dagklubbsträffen firades en tysk karneval med tillhörande maskerad och gruppen bestod då av 32 deltagare, varav fjorton barn och resten kvinnliga vuxna. Till båda träffarna bjöds något att äta och dricka i form av knytkalas. Vid båda tillfällena var majoriteten av deltagarna muslimer. Inga pappor deltog.

3.2.4 Träffar kring matbordet

En tisdag varje månad ordnas *Frauenfrüstück* – frukostträffar för kvinnor och barn. Träffarna sker i Brückes grupprum och organiseras av två kvinnliga muslimska frivilligarbetare. Alla deltagare tar med kulinariska bidrag till frukostbordet och programmet har i regel inget särskilt tema, utan består av fri samvaro. Den träff jag deltog i var dock lite speciell, eftersom den kristna fastetiden snart skulle inledas och detta i Tyskland firas med karneval. Därför hade en kvinna tagit med sig färgglada hattar, sjalar och accessoarer som hon delade ut åt alla närvarande, medan en annan kvinna var inbjuden att berätta om den kristna fastan och hur tiden före fastan firas på olika håll i Tyskland. Som avslutning på träffen sjöngs en muslimsk allsång på arabiska, turkiska och tyska. Femton kvinnor deltog och fördelningen mellan kristna och muslimer var jämn. Inga barn deltog.

En torsdag varje månad bjuds det på te med tilltugg vid en träff kallad *5Uhr Tee*. Bjudningen hålls i Brückes grupprum och alla intresserade är välkomna. I den träff jag deltog bestod gruppen av Gülsan Boz och tio kvinnor, av vilka flera hade med sig sina barn. Merparten var muslimer. Träffen inleddes med bibelläsning på tyska och turkiska, samt koranläsning på tyska, turkiska och arabiska. Därefter inleddes måltiden. Teet och största delen av maten stod Brücke för, med inslag av frivilliga buffébidrag från deltagarna. Efter maten ordnades parallellprogram för barnen med barnvakt i ett nära beläget lekrum. I grupprummet hölls en presentationsrunda och därefter kretsade samtalet kring mig och praktikanten, eftersom vi denna vecka var nya på Brücke och de övriga deltagarna var nyfikna på nykomlingarna.

En lördag varje månad ordnas *Speise Reise*, vilket är tyska för matresa. Konceptet är att deltagarna vid varje träff tillsammans kokar ihop en måltid för att fira en aktuell kristen eller muslimsk högtid och samtidigt lära sig om innebörden i högtiden. Tillfället ordnas i Brückes utrymmen, i ett stort kök med fyra olika kokavdelningar centrerade i mitten av rummet i formen av ett plustecken. I en sida av rummet finns två långbord där måltiden dukas upp. Deltagarna delas in i fyra grupper och får varsin maträtt till uppgift; två grupper ansvarar för huvudrätten, en för efterrätten och en för salladen. Vid sidan om matlagningen ordnas barnpassning. Efter att måltiden ställts samman och långborden dukats hämtas barnen från sina aktiviteter och en frivillig av de Brücke aktiva berättar om högtidens historia och hur den firas i det egna hemmet. När jag deltog firades profeten Muhammeds födelsedag, vilket är en av islams stora högtider. På menyn stod hemlagad falafel, irakisk festrissotto med sesamsås, persiljesallad och vaniljpudding med kokos. Deltagarna bestod av 17 kvinnor, en man och nio barn. Av de vuxna var sex kristna och tolv muslimer.

3.2.5 Besök i församlingar och skolor

Vid församlingsbesöken är det i regel pastor Hans-Martin Gloël som står för innehållet i Brückes program. Jag deltog i två församlingsbesök, båda i evangelisk-lutherska församlingar på orter i närheten av Nürnberg. Det första besöket var ett inslag i en Bibelvecka som församlingen hade ordnat. Programmet inleddes med att Gloël presenterade Brückes verksamhet och därefter berättade en inbjuden muslimsk kvinna från Brücke varför hon som muslim läser Bibeln som tillskott till Koranen. För att bearbeta kvällens tema: ”*Får vi klaga på Gud?*” jämfördes sedan Psalm 22 i Bibeln med sura 71 i Koranen. Bägge stycken lästes högt i tur och ordning och därpå följde fri reflektion samt diskussion kring de frågor som uppstod. Pastor Gloël och den muslimska kvinnan svarade på de frågor som berörde islam. Förutom närvarande Brücke representanter bestod deltagarna av 16 församlingsmedlemmar från medelåldern och uppåt; majoriteten var dock över 60 år. Tre fjärdedelar var kvinnor. Det andra församlingsbesöket ägde rum i en pensionärsgrupp på 19 personer som bjudit in Brücke för att diskutera ifall muslimer och kristna tror på samma Gud. Gloël inledde med ett föredrag kring temat och därpå gavs rum för frågor och diskussion. Temat var uppenbarligen kontroversiellt, för diskussionen var livlig. Fördelningen mellan män och kvinnor var jämn.

Skolbesöken leds av religionspedagog Doris Dollinger tillsammans med en muslimsk frivillig. Under min tid på Brücke gjordes ett skolbesök på Willstätter gymnasium i Nürnberg. Gymnasiet hade arrangerat en islamdag för alla religionsklasser och Brückes inslag bestod av en workshop, som erbjöds som ett av flera valbara parallellprogram. Workshopen hölls två gånger och varje session räckte en knapp timme. Till varje grupp kom tolv elever och fördelningen mellan flickor och pojkar var jämn. Innan skoldagen började möblerade vi om i klassrummet så att elevernas pulpeter bildade en öppen cirkel, i mitten arrangerade vi ett presentationsbord med medtaget Brücke material bestående av broschyrer och religiösa föremål, till hälften kristna och till andra hälften muslimska. Varje workshop inleddes med en presentationsrunda där varje elev delgav sitt namn och eventuella personliga referenser till islam (t.ex. egen invandrarbakgrund eller muslimska vänner). Efter att en uppfattning om elevernas förkunskaper samlats berättade Brückes muslimska workshopledare om sitt liv som muslim. Därefter indelades eleverna i tre grupper och vardera gruppen fick till uppgift att slå upp olika ställen i Bibeln och Koranen för att därefter sammanställa och delge sina jämförelser med resten av klassen. Temat för de tre olika Bibel- och Koranställena var förhållandet mellan man och kvinna. Efter varje grupps presentation följde öppen diskussion. Efter uppmaning av Dollinger ställde eleverna även flera frågor som någon av Brücke representanterna besvarade.

Brücke tar även emot skolgrupper för studiebesök i Brückes utrymmen. Under dessa tillfällen erbjuds religionspedagogiskt program som väljs med tanke på elevernas ålder samt eventuella specialönskemål från läraren. Under min forskningsperiod fick Brücke besök vid två tillfällen. Första besöket bestod av två gymnasieklasser i religion från en mindre ort i närheten av Nürnberg. Det fanns ca 30 elever i vardera gruppen. Ena klassen samlades i Brückes grupprum medan den andra besökte en nära belägen moské som Brücke samarbetar med. Efter ca 1.5h böt grupperna plats med varandra. Jag följde med en och samma grupp till bägge besöksmål för att uppleva helheten av elevernas program. Moskébesöket leddes av två muslimska kvinnor av västeuropeisk härkomst. Kvinnorna presenterade moskéns olika rum och symboler samt svarade på elevernas många frågor. Programmet i Brücke hölls av Hans-Martin Gloël och Doris Dollinger. Först presenterades Brückes verksamhet och därefter följde en praktisk gruppövning i interkulturell kommunikation med hjälp av tre olika färgers bollar. Två frivilliga sändes ut ur rummet medan övningens regler presenterades. Övningen gick ut på skicka de tre bollarna runt i cirkeln, var och en med sin egna specifika rutt (för en utomstående såg ordningen dock ytterst slumpmässig ut). Efter att turordningen blivit befast och inövad kallades de två frivilliga tillbaka in i rummet, utan aning om vad som pågick. De fick inte heller instruktioner av de andra eftersom en tystnadsregel rådde. När de två frivilliga till slut självmant tog sin plats i cirkeln rubbades ordningen, kaos utbröt och övningen tog slut. Situationen användes som diskussionsöppnare för att diskutera olika aspekter på integration av invandrare. Efter att skolgrupperna återvänt höll Gloël och Dollinger en utvärdering av hur väl konceptet hade fungerat och vad som ännu kunde förbättras.

Det andra skolbesöket bestod av två klasser på sexton och tolv ungdomar i gymnasieåldern. Denna gång hölls parallellprogram i Brückes utrymmen. Dollinger ansvarade för en grupp och Gloël för den andra, vardera gruppen hade även en muslimsk frivillig från Brücke med. Jag deltog i båda parallellprogrammen. Temat för Dollingers grupp var tvångsgifte. Efter en presentationsrunda av alla närvarande introducerades temat genom att gemensamt se en utvald del ur TV-serien *Gilmore Girls*, därefter fick eleverna till uppgift att skicka runt en ros i cirkeln samtidigt som de turvis svarade på en situationsspecifik fråga. De skulle föreställa sig situationen att plötsligt ha fått en ros och frågan lydde om de skulle berätta detta för sina föräldrar eller inte. Efter att ha reflekterat över rosen i förhållande till den egna familjesituationen gick nästa uppgift ut på att reflektera över en fiktiv muslimsk flickas situation i Tyskland. Flickan hade en tysk pojkvän, medan föräldrarna bestämt att hon skulle gifta sig med en familjbekants son från hemlandet. En historia i nio delar skulle med hjälp av elevernas samråd byggas upp. Varje del fanns skriven i två versioner och uppdelade i 18

numrerade brev. Efter varje uppläst del skulle eleverna välja mellan två möjliga fortsättningar och motivera sina val. Eleverna valde konsekvent att flickan skulle följa sitt hjärta och trotsa sin familj. Efter att berättelsen avslutats följde gemensam reflektion med möjlighet att ställa frågor till Brückes muslimska medverkande. Som avslutning fick eleverna ge synpunkter på innehållet. Majoriteten tyckte att temat var intressant, men hade även önskat sig mera generell information om islam.

Temat för Gloëls grupp var huvudduken som många muslimska kvinnor bär. Efter en presentationsrunda berättade Brückes muslimska representant varför hon valt att inte bära huvudduk. Därefter fick de till uppgift att utföra ett rollspel. Fyra frivilliga elever utvaldes till rollerna av fyra lärare som träffats i ett personalmöte för att diskutera om en muslimsk kvinna med huvudduk kan väljas till den lediganslagna lärartjänsten. Varje lärare fick ett papper som beskrev den egna karaktärens åsikt i frågan och rollspelet tog vid. Diskussionen gick livligt till bland de agerande lärarna och avslutades genom att sällskapetets rektor fastslog att varje ansökande övervägs på basis av sin kompetens och att religionsfaktorn därmed är ovidkommande. Efter rollspelet fick skådespelarna reflektera över sina upplevelser i de olika rollerna och därefter fick de övriga eleverna delge sina iakttagelser som åskådare.

3.2.6 Nätverksträffar

Personalen på Brücke är mån om att skapa nya kontakter och vara aktivt med i ett bredare nätverk som på olika fronter befattar sig med mångkulturella frågor. Under mina veckor på Brücke deltog jag i flera sådana träffar.

Första mötet var en nätverksträff för kyrkliga tjänsteinnehavare som befattar sig med interreligiösa frågor i evangelisk-lutherska kyrkan i Bayern. Mötet ägde rum i Nürnbergs centrala församlings personalutrymmen. Doris Dollinger var Brückes representant. Därtill fanns både kyrkoherdar, diakoner, ungdomsarbetsledare och administrativa medarbetare representerade, samt två kvinnor som i likhet med Dollinger främst hade religionsdialog på sitt bord. Sammanlagt var det tre kvinnor och nio män som träffades för att uppdatera varandra om aktuella händelser från de egna kretsarna, planera en gemensam konferens, samt diskutera ifall denna arbetsgrupp stöder en protestmarsch som arrangeras i norra Tyskland som reaktion mot en årlig högerextremistisk protestmarsch.

Även möten med representanter från skolvärlden äger rum. Jag var med på ett möte i en katolsk skola i Nürnberg. Doris Dollinger deltog från Brücke och övriga närvarande var skolans rektor, tre religionslärare med kristen konfessionsgrund (varav en också var präst),

samt två muslimska religionslärare. Rektorn och en av muslimerna var män, de övriga var kvinnor. Mötet handlade om vad konfessionell religionsundervisning går ut på och olika aspekter på hur den kan realiseras så att även kontakt med andra konfessioner skapas.

Brücke deltar i en arbetsgrupp som startats på muslimskt initiativ och som fokuserar på samarbetet mellan muslimer och icke-muslimer. Det möte jag deltog i hölls i Brückes utrymmen. Sju kvinnor och tretton män deltog som representanter för både statliga och religiösa instanser. Under mötet diskuterades möjligheterna att starta en utbildning för muslimer som behärskar flytande turkiska och tyska. Utbildningen skulle ge behörighet att fungera som samtalspartner vid en kristelefon för muslimska män och kvinnor med turkisk invandrabakgrund. Därefter diskuterades samarbete mellan sekulära, kristna och muslimska instanser; både utmaningar och möjligheter lyftes fram.

Möten hålls också mellan Brückes personal och Brückes ekonomiska upprätthållare; det evangelisk-lutherska dekanatet i Nürnberg. I det mötet jag deltog gavs en rapport om Brückes verksamhet, därefter diskuterades personalfrågor och till slut fördes en diskussion om Brückes ekonomiska bokföring. Platsen för mötet var Brückes grupprum. Från Brückes sida deltog Gloël och Dollinger och från dekanatet deltog fem män och en kvinna.

Det sista nätverksmötet jag deltog i ordnades i form av en årlig temadag för kvinnor som arbetar med interkulturella frågor i olika yrkesroller inom det sociala området i Bayern. De 22 deltagande kvinnorna representerade både religiösa och sekulära organisationer. Syftet med mötena är att träffas för att knyta kontakter med varandra och utbyta information och idéer för att utveckla den egna verksamheten. Från Brückes sida deltog Gülsan Boz, och Doris Dollinger tillsammans med tre kvinnor ur Brückes team för frivilligarbetare. Träffen hölls i ett församlingsutrymme i staden Coburg i norra Bayern.

Förutom möten i nätverk hålls även interna personalmöten för att reflektera över den gångna veckan samt diskutera ekonomiska frågor och praktiska arrangemang inför kommande veckas verksamhet. Aktuella specialprogram (t.ex. föredrag och konserter) prickas även in i kalendern för planering av gemensamma exkursioner. Jag deltog i en spontant organiserad exkursion och besökte ett föredrag som hölls av den första kvinnliga rabbinen i Tyskland (rabbin är benämningen för en judisk församlingsledare). Hennes föredrag handlade om judarnas historia, med fokus på omskärelse som judisk tradition. Jag var den ende förutom Doris Dollinger som deltog i exkursionen, dock fanns ca 50 andra åhörare i det fullsatta rummet.

3.3 Analys

Jag har analyserat mitt material med en komponentanalys utgående från en modell av Spradley (1980 s.132). Syftet med en komponentanalys är att genom jämförelse av flera små komponenter i det sammanställda forskningsmaterialet urskilja övergripande mönster av det som observerats. Denna analys lyfter genom två olika tabeller fram verksamhetens struktur och köns- och konfessionsfördelning bland deltagarna samt hur dessa kan tänkas stå i relation till varandra.

3.3.1 Verksamhetens struktur

Den första tabellen gestaltar strukturen av Brückes samtliga verksamhet genom att jämföra verksamhetstyp, innehållets övergripande tema, metod som används vid genomförandet, kompetens hos ansvarig ledare, platsen för varje träff samt antal träffar per månad (tabell 1). Metoderna för verksamheten är indelade i tre kategorier; kognitiva, affektiva och pragmatiska. All verksamhet sker i viss mån på alla tre plan, men metoderna kan ändå särskiljas utgående från vilket syfte de olika verksamhetsformerna har. Vid träffar med fokus på det kognitiva är syftet att lära sig av varandra; i Bibel och Koran gruppen t.ex. handlar inläringen om olika syn på tro och teologi, medan det intellektuella utbytet i dagklubben Sterne ligger på språkfärdigheter i tyska och turkiska. Vid träffar med fokus på det affektiva är syftet främst att bli bekanta med varandra och knyta vänskapsband, medan de pragmatiskt präglade träffarna handlar om att uträtta något praktiskt tillsammans. Vid yrkeskompetens hos ansvarig ledare syftar pedagog antingen på social- eller religionspedagog. Plats och intervall visar på verksamhetens strukturella kontext.

Verksamhet	Innehåll	Metod	Ansvarig	Plats	Intervall
Bibel & Koran	Teologi	Kognitiv	Präst	Brücke	2 ggr/mån
Kant & Kismet	Kultur, Politik	Kognitiv	Präst	Brücke	2 ggr/mån
Dagklubb Sterne	Samvaro	Kognitiv	Pedagog	Församling	2 ggr/mån
Frauenfrüstück	Samvaro	Affektiv	Frivilliga	Brücke	1 ggr/mån
5Uhr Tee	Samvaro	Affektiv	Pedagog	Brücke	1 ggr/mån
Speise Reise	Religion, Samvaro	Pragmatisk	Pedagog	Brücke	1 ggr/mån
Församlingsbesök	Religion, Teologi	Kognitiv	Präst	Församling	Varierar
Skolbesök	Religion	Kognitiv	Pedagog	Skola, Brücke	Varierar
Nätverk	Politik	Pragmatisk	Varierar	Varierar	Varierar
Exkursioner	Religion, Samvaro	Affektiv	Präst, Pedagog	Varierar	Varierar
Brücke team	Praktisk assistens	Pragmatisk	Präst, Pedagog	Varierar	Varierar

Tabell 1. Strukturen av Brückes samtliga verksamhet.

3.3.2 Deltagare i verksamheten

Den andra tabellen visar det sammanlagda antal deltagare i Brückes verksamhet under observerade träffar i februari 2012, inklusive köns- och konfessionsfördelning, samt anger huruvida verksamheten anpassats för att inkludera barn (tabell 2). Vid de verksamhetsformer som ägde rum flera gånger anges minsta samt högsta antal deltagare vid de olika tillfällena. Vid andra Bibel och Koran träffen var en av deltagarna agnostiker och är därför inte inräknad i någon av konfessionskolumnerna. Vid skolbesöken och nätverksträffarna angav deltagarna inte alltid sin religionstillhörighet och därför finns det inte heller redovisat i tabellen. Vid skolbesöken noterades inte könsfördelningen i exakta antal, men den var jämnt fördelad. Skol- och församlingsbesöken samt nätverksträffarna genomfördes på beställning och med en särskild målgrupp i sikte. Med tanke på den begränsade tid som tabellen representerar är det inte motiverat att dra generella slutsatser utgående från resultatet. Mönster som kan urskiljas gör därför enbart anspråk på validitet vad gäller verksamheten under fältforskningsperioden.

Verksamhet	Deltagare	Kvinnor	Män	Kristna	Muslimar	För barn
Bibel & Koran	12-13	9	3-4	7	5	Nej
Kant & Kismet	7-18	5-7	2-3	6-7	1-3	Nej
Dagklubb Sterne	18-32	11-18	0	3-5	8-13	Ja
Frauenfrüstück	15	15	0	7	8	Ja
5Uhr Tee	11	11	0	3	8	Ja
Speise Reise	27	17	1	6	12	Ja
Församlingsbesök	20-22	13	7-9	19-22	0-1	Nej
Skolbesök	12-30	-	-	-	-	Nej
Nätverk	8-22	3-22	0-13	-	-	Nej
Exkursioner	2	2	0	2	0	Nej

Tabell 2. Köns- och konfessionsfördelning bland deltagarna i Brückes verksamhet.

3.3.3 Slutsatser

Arbetsmetoderna var mångsidigt organiserade; genom att ordna verksamhet med olika fokus (kognitiv, affektiv och pragmatisk) kunde en bredare målgrupp intresseras av verksamheten. Överlag går det att urskilja ett större deltagarengagemang bland kvinnor än bland män, med undantag för den manliga majoriteten i vissa nätverksträffar, samt den jämna könsfördelningen i församlings- och skolgrupperna. De verksamhetsformer som även engagerat manliga deltagare använde sig främst av kognitiva eller pragmatiska metoder. Verksamhetsformernas mångsidighet möjliggjordes av att Brücke personalen hade en tydlig uppgiftsfördelning enligt styrkor och kompetens som religions- respektive socialpedagog eller teolog. Genom att röra sig på flera sociala arenor och även delta i nätverkssamarbete förbättrar Brücke sina chanser till samhällspåverkan.

Ett resursförstärkande arbetssätt kunde även iakttas genom att aktiva inom Brücke uppmuntrades att själva engagera sig i verksamheten i det s.k. Brücke-teamet. Upplevelsen av att känna sig behövd och ha en uppgift stärker känslan av delaktighet. Delaktigheten möjliggjordes ytterligare genom att broschyren med Brücke verksamhet översatts till flera olika språk (förutom tyska även turkiska och arabiska). På detta sätt blir de som inte behärskar tyska så bra även inkluderade och inbjudna. Medvetet gynnande av delaktighet kunde även iakttas genom den breda variationen av veckodag och tidpunkt för verksamheten. En klar majoritet av grupper ordnades efter normal daglig arbetstid, men detta varierades även med program på för- och eftermiddagar, vars aktiviteter ofta arrangerades för att även inkludera barnfamiljer.

3.4 Reflektion

En fältforskning med deltagande observation som metod försätter alltid forskaren i en något bipolär situation. Metoden förutsätter nämligen både närhet och distans vid varje situation på forskningsfältet; närhet genom deltagande och distans genom observation. Deltagandet är viktigt för att skapa förtroende och därigenom få tillgång till mera djup i det material som samlas, medan distansen är nödvändig för att möjliggöra reflektion kring det som observeras. Den ständiga pendlingen mellan närhet och distans utgjorde en stor utmaning i fältarbetet, eftersom forskaren genom sin egen närvaro blir del av det material som produceras. Därför gällde det att göra sig medveten om vilka nivåer av deltagande jag som forskare rörde mig mellan och hur detta påverkade insamlingen av mitt material. Spradley delar in deltagandet i fem nivåer, från *icke-deltagande* genom materialstudier som inte kräver egen närvaro (t.ex. olika typer av publicerat material) till *fullt deltagande* genom studier av ett fält som forskaren sedan tidigare redan är aktiv i. Däremellan finns *passivt deltagande* genom att enbart observera, utan interaktion med aktörerna på forskningsfältet, *moderat deltagande* genom att balansera observationen med deltagande interaktion, samt *aktivt deltagande*, som utgår från observation, men därtill strävar efter att också själv lära sig bemästra de företeelser som studeras. (Spradley 1980 s.58-62.) Under min fältforskning strävade jag efter moderat deltagande genom att observera det som skedde runtomkring mig utan att styra händelserna, samtidigt som jag också behövde ta min plats som deltagare och inte isolera mig till ett passivt hörn. Personalen var till stor hjälp i detta, eftersom de visste om min forskning och introducerade mig som praktikant utan att ändå delegera ansvar för någon situation till mig, trots att detta är brukligt för praktikanter att även öva sig i rollen som gruppledare. Med detta arrangemang kunde jag koncentrera min uppmärksamhet på själva verksamheten istället. Hade

min forskningsperiod varit längre skulle jag gärna även ha fokuserat mera på deltagarnas upplevelser av verksamheten. Tyvärr fanns det ingen möjlighet att hålla en längre fältperiod eftersom mina ordinarie studier väntade, så jag fick hålla tillgodo med en eller högst två erfarenheter av varje enskild verksamhet. Eftersom jag arbetade som dold forskare inför deltagarna upplevde jag det inte heller naturligt att direkt vid första mötet aktivt intervjua de personer som deltog. Av denna orsak ligger forskningens fokus enbart på verksamheten i sig.

Som deltagande observatör antecknar man även sina subjektiva upplevelser av forskningen, så att forskaren kan reflektera över sin egen roll på fältet och över sin egen förförståelse samt hur den påverkar vad som observeras (Granholm & Svanberg 2004 s.77,84). Min förförståelse var att dialogcentret i första hand sysslade med kristen mission genom sin verksamhet. Denna uppfattning fick jag ändra vid närmare observation. I början av fältforskningen reflekterade jag över den osäkerhet jag upplevde gällande hur jag skulle möta människor av islamsk kultur och hur jag skulle förhålla mig i min forskarroll. Osäkerheten förändrades snabbt till en familjaritet med det mångkulturella sammanhanget och den egna rollen som forskare och reflektionen övergick till att finna den egna ståndpunkten i den myriad av åsikter som presenterades vid olika diskussionstillfällen. Dessa självreflektioner skedde dock inte på fältet utan efter varje avslutad dag när mera tid och ökad distans tillät djupare reflektion.

4 Diskussion

Detta kapitel utgörs av en diskussion som anger mitt eget perspektiv och grepp på ämnet religionsdialog, utgående från kunskapen hämtad ur den teori och fältforskning som tidigare har presenterats i arbetet. Diskussionen är centrerad kring vad församlingsanställda bör beakta vid förverkligandet av interreligiös dialogverksamhet inom ramarna för kristet församlingsarbete.

Bearbetningen av litteraturen och fältforskningen kring interreligiös dialogverksamhet har fungerat som inspiration på många olika plan; dels i själva utformningen av detta arbete, men också när jag tänker på framtiden och utvecklingen av interreligiös dialogverksamhet här i Finland. Den som vill ge sig i kast med ett dylikt utvecklingsarbete bör först definiera en vision att arbeta utgående ifrån. Själv ser jag kärnan i interreligiös dialogverksamhet som ett arbetssätt som utgår ifrån ömsesidigt utbyte och som strävar till ömsesidig acceptans. Förverkligandet av en sådan verksamhet kräver ytterligare eftertanke, motivering och definition, både av *vad* som ska göras och *hur* det ska göras. Vad som ska göras är tämligen klart; det är fråga om *möten*

människor emellan och den delaktighet detta genererar genom ömsesidigt utbyte. Hur dessa möten ska genomföras är också klart; ömsesidigheten och acceptansen förutsätter en moralisk dimension av reflektion och ansvar, vilket bara kan resultera i ett möte *på ögonhöjd*. Ett möte på ögonhöjd innebär att jag ser och bejakar att min egen identitet är likvärdigt med den jag möter. Man kan mötas ansikte mot ansikte och ändå öppet eller fördolt se ner på den andre, men i strävan efter ögonhöjd reflekterar man över sin egen förförståelse och tar ansvar för sitt förhållningssätt. Denna bärande tanke om att mötas på ögonhöjd uttrycks även i postern som jag har utvecklat för att visualisera min vision av interreligiös dialogverksamhet (bilaga 1). Att mötas på ögonhöjd kanske låter lätt, men det är det inte. Många gånger är det nämligen mycket lättare att styras av fördomar och stereotypier som har präglats av den egna uppväxtmiljön och som får människor att bygga murar kring sig för att upprätthålla de trygga, men tyvärr ofta även destruktiva gränserna mellan ”oss” och ”dem”. Målet för interreligiös dialogverksamhet är att verka för att dessa murar bryts ner, vilket också bilden på postern symboliserar (bild 2). Bilden består av människor som sten för sten plockar isär en tegelmur. Bildtexten är på tyska och lyder: *Det gäller att bryta ner många murar.*

Bild 2. Målning på kvarvarande del av Berlinmuren. (Eget foto.)

Att möta människan på ögonhöjd förutsätter även att hon möts som *individ* och inte som förkroppsligande av en grupp. Vid ett tillfälle under fältforskningen när Brücke hade besök av en skolklass uppstod en häftig debatt mellan en ung elev och den muslimska kvinnan som Brücke inbjudit att närvara. Situationen eskalerade till generaliserande anklagelser mot islamsk kultur och kvinnans individuella svar och motiveringar blev inte uppmärksammade, utan negativt fokus riktades ständigt tillbaka på det som ”alla vet” om islamsk kulturpraxis. Generalisering hör helt enkelt inte hemma i interreligiös dialog, utan var och en ska få tala för sig själv och ingen annan, samt på motsvarande sätt låta andra representera sig själva och ingen annan.

Att möta människan som individ kan anknytas till den i teoridelen nämnda tilliten som grundinställning vid kulturmöten. Denna inställning kan vid första anblick te sig väl radikal. Tänk om man helt enkelt inte litar på sin medmänniskas goda intentioner! Detta kan mycket väl vara fallet, men ursäktar ändå inte omedelbar misstro. Den gyllene regeln förutsätter nämligen att jag som medmänniska *först* möter min nästa på det sätt jag själv skulle vilja bli bemött. De flesta människor vill antagligen inte bli misstrodda eller medvetet missförstådda, särskilt ifall man är utanför sin egen kulturella kontext och uppfattas som främling i samhället. Då bör de som förbundit sig att följa gyllene regeln och det dubbla kärleksbudet (som utgör två av de viktigaste etiska ledstjärnorna inom kristen tro) också förbinda sig att bemöta *alla* människor med en tillit som uttrycks i välvilja, även gentemot de man saknar kulturell eller religiös samhörighet med. Tillit som alternativ till misstro är visserligen radikalt och kan te sig väl svart-vitt, men det finns inte riktigt något annat alternativ, och ifall det finns det är den gråzonen rätt smal och bör härskas av reflektion. Även i de fall jag som diakon upplever att det bevisligen finns skäl för misstro bör jag då reflektera över mina handlingsalternativ och vad som också på längre sikt kan tänkas vara det mest kärleksfulla beslutet, både gentemot mig själv och gentemot den jag möter, eftersom det dubbla kärleksbudet (älska din nästa *som dig själv*) förutsätter kärlek till det egna jaget innan det kan expanderas till att inkludera ett du. Att värdesätta sig själv utgör därmed en grundförutsättning för att kunna värdesätta andra. Och genom att värdesätta den andra har man i klientmöten större chans att arbeta resursförstärkande och inspirera till delaktighet och ansvar, så att individerna själva primärt blir de som påverkar sin egen framtid.

Att som individ vara med och påverka framtiden leder mig tillbaka till Finland och den dialogverksamhet som här är under utveckling. Det finska RESA-forumets dialogverksamhet strävar till att bidra med ökad förståelse mellan judar, kristna och muslimer i vårt land. Rapporten som presenterades i inledningen visar på att personliga interkulturella möten

inverkar på människors attityder och kan minska främlingsfientlighet. Möten och dialog gör alltså skillnad. Följdfrågan blir då *hurudan* skillnad. Kan religionsdialog och ökad förståelse mellan religionerna verkligen förbättra samhällsfreden i vårt land? Som redan nämnts menar RESA forumets ordförande Jan Edström att samtal religionsledare emellan ger en viktig signal till vanliga medborgare att religionerna har goda kontakter sinsemellan, vilket minskar hotbilder i samhället genom att visa på en enad front. Ett gott *samtalsklimat* religionerna emellan kan alltså bidra till ett gott *samhällsklimat*, ifall öppenhet för dialog sprids vidare till vanliga medborgare. Men för att detta ska ske behöver RESA-forumets verksamhet få medial uppmärksamhet, annars vet ingen om att dialogen existerar, och samhällspåverkan uteblir. Dessutom skulle samhällspåverkan bli mycket effektivare ifall människor inte enbart får *höra* om att interreligiösa möten sker, utan även själva får *delta* i dessa möten och därigenom uppleva det personliga mötet som verkligen kan göra skillnad till det bättre.

Därmed har jag kommit till slutet på diskussionen i detta arbete. Detta innebär dock inte att allt har blivit sagt. Utvecklingsarbete är en ständigt pågående process och jag inbjuder var och en som läser detta arbete i mångkulturellt verksamhetsutvecklingsyfte att delta i utformningen av framtiden. Religionen är en resurs vars förtroendeskapande faktor bör tas till vara på. Jag hoppas att arbetet har gett idéer och inspiration till vidareutveckling av den egna församlingsverksamheten.

5 Kritisk granskning

Den kritiska granskningen utvärderar varje del i arbetet; inledning (med mål, syfte, samt motivering av tema och avgränsning), arbetsprocess, käll- och metodval, forskningens genomförande och resultat, samt arbetets helhet och produkt, inklusive etiskt förhållningssätt och beaktande av hållbar utveckling.

Syfte är tydligt, målet är relevant och tema samt avgränsningar har motiverats. Syftet motsvarar (med tillåten modifiering) det som formulerades i den ursprungliga projektgruppen *En diakonal och fostrande församling*; jag har genom sammanställning av litteratur samt genom den egna fältforskningen redogjort för hur en socialpedagog med kyrklig inriktning kan bidra till att förebygga främlingsfientlighet och arbeta för delaktighet genom interreligiöst dialogverksamhet. Genom teori- och fältredogörelsen, resultatanalysen och den avslutande diskussionen har praktiskt användbar kunskap för hur församlingsarbetare kan utveckla interreligiös dialogverksamhet delgivits och därmed har målet för arbetet uppnåtts. Kunskapen behöver ännu prövas genom att tillämpas i en finsk kontext.

Att arbetsprocessen sträckt sig över en så pass lång tidsrymd ser jag som både en fördel och en nackdel. Fördelen är att jag under en lång tid deltagit i och samlat intryck och information från många olika sammanhang; allt från rådplägningsdagarna för kyrkans invandrararbetare i Esbo hösten 2010 till det internationella, ekumeniska teologiska symposiet för migration i Helsingfors och temadagen för kyrkoasyl i Åbo, båda även under hösten 2010 (det året var migration nämligen ett särskilt tema i den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland). Därtill fick jag under mitt halvår i Tyskland bekanta mig med samhällsklimatet i invandringsfrågor, både under min studietid på universitet i Darmstadt och under forskningstiden på Brücke i Nürnberg. Resultatet av denna långa och mångsidiga arbetsprocess är att jag har haft möjlighet att samla inblick med både bredd och djup i frågan om kyrka och mångkulturalitet, både i Finland och i Tyskland. Nackdelen med processlängden har visat sig i själva sammanställningsfasen. Vid det skede som mål och syfte för slutarbetet äntligen var fastställd och det blev dags att omvandla informationskällorna till egen text ledde mängden av information som jag samlat under åren till en viss känsla av maktlöshet, ungefär som vid utsikten av att börja leta en röd tråd i ett bollhav av färgglada garnnystan. Det har varit en tidsdryg process att nysta upp den röda tråd som format strukturen för detta arbete, men ändå har det varit en givande utmaning att navigera sig i bollhavet. Litteratursökningen kunde ha genomförts mera systematiskt, men litteraturvalet är motiverat och källorna är mångsidiga.

Deltagande observation är en mycket konkret forskningsmetod, vilket var ett lämpligt val med tanke på forskningens mål. Dock har metoden kritiserats för att sakna tydlig metodologi, eftersom det är upp till forskaren att under forskningens gång urskilja de mönster och teman som iakttas (Granholm & Svanberg 2004, s.89). Samtidigt kan denna faktor även ses som en fördel, eftersom forskaren då inte envist håller fast vid färdigt utstakade hjulspår, utan kan med öppet sinne omvärdera sin förförståelse och gestalta systematiseringen av materialet enligt relevanta faktorer som urskiljs genom den direkta kontakten.

Eget intresse utgör ofta en förutsättning för ett väl genomfört forskningsarbete, men det kan också utgöra ett hinder. En av frontfigurerna för deltagande observation blev kritiserad för att ha drivits av en subjektiv vetenskapsmetodologi med motivet att förändra det egna samhället i kraft av sina forskningsresultat (Granholm & Svanberg 2004, s.72). Detta lästes med ett visst igenkännande från min sida. Ändå ingår det i både socionomens och diakonens kärnkompetens att kunna utveckla sitt arbetsområde, också genom att beakta internationella företeelser (Sosiaalialan AMK-verkosto, u.å. s.7 & Kyrkostyrelsen 2010, s.9-10). Också Kyrkostyrelsen anser att en influensimport med god fog kunde inrättas i syfte att berika den inhemska utbildningen i kulturell mångfald (Kyrkostyrelsen 2000, s.70). Därmed anser jag att det inte är

fel att medvetet vilja påverka eget samhälle eller eget arbetsområde. Däremot bör det klargöras att förutsättningen för att uppnå trovärdighet som forskare ändå är medvetenhet om och öppet delgivande av den egna förförståelsen och intentionen.

För att uppnå en ökad tillförlitlighet i forskningsresultatet skulle jag gärna ha förlängt fältperioden, men i övrigt är jag nöjd med genomförandet. I fältredogörelsen strävade jag medvetet efter en deskriptiv återgivning av verksamheten och skalade bort subjektiva värderingar som antecknats i fältdagboken (t.ex. hurudan stämning jag upplevde vid de olika verksamhetstillfällena). Redogörelsen innefattade även hur samarbete i nätverk kan inkludera både staden regionalt och föreningar inom tredje sektorn. Analysen tog med goda grunder fasta på verksamhetens struktur och deltagarfördelning, eftersom tabellerna stöder reflektionen över vad som kan beaktas vid utformning av egen församlings dialogverksamhet, samt hur verksamhetens målgrupp kan definieras. Efter övervägande av goda etiska förhållningsprinciper (Forskningsetiska delegationen 2009, s.5) beslöt jag att inte öppet berätta om min forskning. En viss tveksamhet till detta beslut infann sig trots det vid ett senare skede, eftersom verksamhetsdeltagarnas kön och konfession noterats utan officiella lov. Men eftersom ingen av deltagarna var objekt för forskningen och eftersom inga personliga åsikter delgivits (utan enbart statistiska uppgifter) har kraven på anonymitet ändå iakttagits. Enbart personalen nämns vid namn, eftersom de har en offentlig och central roll som förverkligare av den verksamhet forskningen undersökte och eftersom de gett sitt samtycke för medverkan i forskningen.

Innehållet i arbetet har en tydlig och systematisk struktur. Diskussionen i kapitel fyra tillsammans med postern visar det egna greppet på de olika materialkällorna och utgör arbetets produkt. Produktens syfte är inte att sammanfatta all praktisk kunskap som delgivits i arbetet, utan är snarare tänkt att fungera som tankeväckare och diskussionsstartare för vidareutveckling av interreligiös dialogverksamhet. Hållbar utveckling har beaktats i arbetet genom fokus på människans roll i utvecklingen av en socialt hållbar framtid. Arbetets uttalade strävan har varit att trygga samhällsfreden och minska på främlingsfientlighet genom att sammanställa idéer för att möjliggöra personliga möten och därigenom få ökad kunskap och tolerans för religiös och kulturell mångfald.

Källförteckning

Arbeitsgemeinschaft Christlicher Kirchen in Baden-Württemberg (2008). *Christen begegnen Muslimen. Eine Handreichung*. Stuttgart: Evangelische Landeskirche in Württemberg.

Ahonen m.fl. (2001). *Mission: En gemensam tro – en gemensam uppgift*. Helsingfors: Finska Missionssällskapet.

Bibelkommissionen (1999). *Bibel 2000*. Stockholm: Verbum Förlag

Brücke-Köprü ausgezeichnet. (u.å.) <http://www.bruecke-nuernberg.de/index.html> (hämtat 24.09.2012)

Evangelisch-Lutherische Kirche in Bayern (u.å.). *Begegnungen von Kirchengemeinden mit Muslimen, islamischen Gruppierungen und Moscheevereinen*. München: Referat Ökumene, Partnerschaften, Mission, Entwicklungsdienst.

Edström J. (2011) *Intervju*.

<http://www.pod.fi/svenska/?p=5271> (hämtat 22.04.2012)

Ekumeniska rådet i Finland (2011). *Religionernas samarbete fick en organisation*. http://www.ekumenia.fi/uskot_-_resa/religionernas_samarbete_fick_en_organisation/ (hämtat 24.09.2012)

Forskningsetiska delegationen (2009). *Etiska principer för humanistisk, samhällsvetenskaplig och beteendevetenskaplig forskning och förslag om ordnande av etikprövning*. Helsingfors: Forskningsetiska delegationen.

Gloël, H-M. (2005). Religion und Integration im global village. Ingår i: H-M. Gloël (hrsg.), *Brücken Bauen*. Neuendettelsau: Erlanger Verlag für Mission und Ökumene.

Granholm, G. & Svanberg, J. (2004). Deltagande observation i teori och praktik. Ingår i: L. Marander-Eklund, R. Illman & B. Eriksson (red.), *Metodkompassen – kulturvetarens metodbok*. Åbo: Åbo Akademi.

Gustavsson, A. (2011). Missionärer får en etisk regelbok. *Dagen* (1.7.2011), s. 4-5.

Henger, S. (2010). Acht Gründe für den Dialog. Eine Biblische Perspektive. Ingår i: A. Guthmann m.fl. (hg.), *Christen und Muslime unterwegs zum Dialog*. Bielefeld: W. Bertelmann Verlag.

Hällström af, R. (2012). Religion en positiv faktor för invandrare. *Kyrkpressen 2012 (35)*, s. 6-7.

Illman, R. & Nynäs, P. (2005). *Kultur, människa, möte. Ett humanistiskt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.

Kirk, A. (1999). *Vad är mission?* Örebro: Libris.

Knitter, P. (2002). *Introducing Theologies of Religions*. New York: Orbis Books.

Kyllönen, K. (2012). *Uskonnon rooli maahanmuuttajien konfliktien sovittelussa. Sovittelijoiden, maahanmuuttajien ja kirkon maahanmuuttajatyöntekijöiden näkökulma*. Akademisk avhandling inom religionsvetenskap. Helsingin Yliopisto, Helsingfors.

Kyrklig tidningstjänst (2010). *Kontakter till olika trossamfund ökar toleransen*.

<http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/Documents/EF8D162CDDD664F7C2257754002B232B?OpenDocument&lang=SV> (hämtat 10.09.2012)

Kyrkostyrelsen (2000). *Från folkets kyrka till folkens kyrka. Betänkande av kyrkostyrelsens arbetsgrupp för kulturell mångfald*. Kyrkostyrelsens publikationer 2000 (5). Helsingfors: Kyrkostyrelsen.

Kyrkostyrelsen (2010). *Kärnkompetens i kyrkans andliga arbete*.

<http://sacrista.evl.fi/sacrista.nsf/sp?Open=Open&cid=results-sv&eur=%E2%82%AC&query=k%C3%A4rnkunnande&S%C3%B6k=S%C3%B6k> (hämtat 05.11.2012)

Nynäs, P. (2007). Dialog – vårt ansvar för den oavslutade skapelsen. Ingår i: *En annan del av världen. Om församlingars möte med invandrare*. Helsingfors: Ekumeniska rådet i Finland.

Ose, I. (2010). Inklusivistisches, exklusivistisches und pluralistisches Religionsverständnis. Ingår i: A. Guthmann m.fl. (hg.), *Christen und Muslime unterwegs zum Dialog*. Bielefeld: W. Bertelsmann Verlag.

Sandell, T. (2009). *Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland och kristna invandrare*. Avhandling pro gradu i praktisk teologi. Åbo Akademi, Teologiska fakulteten, Åbo.

Sosiaalialan AMK-verkosto (u.å.). *Kompetenser för socionom (YH) examen*. http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/sosiaalialanamkverkosto/dokumentit/lausunnot_ja_kannanotot/ (hämtat 05.11.2012)

Spradley, J. (1980). *Participant observation*. Florida: Holt, Rinehart and Winston Inc.

Statistikcentralen (2012) *Kulttuuritilasto 2011*. Helsingfors: Statistikcentralen.
www.stat.fi/tup/julkaisut/tiedostot/isbn_978-952-244-320-5.pdf (hämtat 24.09.2012)

Stier, J. (2004). *Kulturmöten. En introduktion till interkulturella studier*. Lund: Studentlitteratur.

Söderström, E. (2009). Kunskapsutveckling inom socialt arbete – hur var det tänkt och vad blev det? Ingår i: E. Söderström, I. Julkunen & A. Backman (red.), *Att utveckla praktiken – i praktiken*. FSKC Rapporter 2009 (1). Helsingfors: Det finlandssvenska kompetenscentret inom det sociala området.

RELIGIONSDIALOG

ATT
MÖTAS

PÅ
ÖGON-
HÖJD

ÖMSESIDIGT UTBYTE - ANSVAR - REFLEKTION